

Gelencsér Gábor: *Váratlan perspektívák. Jeles András filmjei*

Kijárat Kiadó, Budapest 2016. 264 o. 2800 Ft.

Jelesül Jelesről

Gelencsér Gábort, a magyar film történetének kiváló szakértőjét legjobban azoknak a szabálytalan és formabontó rendezőknek az életműve érdekli, akik „kitüremkednek” a kánonból. Nem szakítanak a kánonnal, hanem gyakran megsértik azt; akik a kánon és az addigi filmnyelv határait feszegetik, szembeszegülnek a zárt műfaji sémákkal, a „filmszerűség” bálványával. Jelesül a hetvenes-nyolcvanas évek fordulójának avantgárd kísérleti filmjei, a Balázs Béla Stúdió tagjainak és Jeles Andrásnak, Bódy Gábornak, Erdély Miklósnak a művei. Ezúttal Jeles András teljes filmes életművének, tizennégy filmnek a monografikus feldolgozására vállalkozott, a vizsga-, rövid- és dokumentumfilmeket is beleértve.

Jeles filmjei annyira szövevényesek, hogy az elemző komoly nehézségekkel küzd ezek felfejtésékor. Ezért minden filmnek kétszer is nekifut: először leírja a film témáját, műfaját, történetét és recepciótörténetét (ez a monografikus szál), majd a maga sokszínű, árnyalt műelemzését nyújtja (ez az esszéisztikus szál). Így sikerül többszörös fénytörésben láttatnia egy-egy mű lehetséges értelmezését. Épít a nagy elődök interpretációira, de új szintézist alkot belőlük. A recenzens dolga még nehezebb: a sokszínű analízisről rövid ismertetést kell írnia. Csak néhány példára szorítkozhat.

Az Így fog leperegni úgy mozog a dokumentumfilm és a fikció határán, hogy felveti a valóság ábrázolhatóságának kérdését. Egy gyilkosság gyanúsítottja elé fényképeket tesznek. A képek a rendezői beavatkozás révén a néző számára perspektívát váltanak, aki a nagyítás következtében raszteresre széteső fotók mögé láthat, a háttéreseménybe nyer bepillantást. Jeles nem a fotók *studiumát*, hanem *punctumát* tárja elé, ezzel meggyötri, megsebzí a nézőt. A rendkívül sűrű, rétegzett *A kis Valentinó* a jelentések végtelen oszcillációját hagyja érvényesülni. A hetvenes évek fikciós dokumentarista hagyományára épít és azt rombolja le. A dokumentum a valóság helyett annak groteszk, szürreális földi mását mutatja: a „semmiföldjét”, a magányt, a hiányt, a sorssá emelt Semmit teszi érzékelhetővé. Ez a metafizikus jelentés ugyanakkor visszaíródik a film világába. Az *Álombrigád* többszörös keretezés és a „mise en abyme” szerkezete révén örvényszerűen húz le a felidézett színmű

(Gelman: *Prémium*) társadalombírálatából és azt rögzítő termelési filmből egy egzisztencialista dráma mélységébe. A munkáshős kisémmizettségét a dekonstrukció, az ironia és a zárt stilizációs rendszer érzékelteti. Az akkoriban tabusértő, radikális politikai jelentések eltörpülnek emellett az egészre nemet mondó művészi intenció mellett.

Jeles, ha regényt, vagy drámát adaptál, akkor az adaptálás lehetetlenségére reflektál, mint az *Angyali üdvözet* Madách-interpretációjában. Ebben a gyermekek szerepeltetése is tabusértőnek számított, holott miért ne lehetne a történelmet úgy láttatni mint a tudatlan és gyanútlan, gyermeteg ember álmát? Ez váratlan perspektíva. Jeles tragikus világképe, történelemszemlélete jut kifejezésre a *Senkiföldjében* is. A holokauszt botránya, Jeles szerint történelmen kívülisége („Auschwitz működik”), maga a metafizikus bűn jut kifejezésre abban, ahogyan a rendező „szépen, nyugodtan elbeszéli az elbeszélhetetlent”. Egy gyermek sorsára bontja le a történeteket. A gyermeki nézőpont jelenléte, a filmkép szétesése raszterekre, a kamera és ez által a vetített kép sarkaiból kifordulása, az adaptáció különös módja (Zsolt Béla regényének és a kamasz hősnőnek, Heyman Évának a naplója képezi a film alapját), az irodalmi és zenei utalások jelenléte dekonstruálja az ábrázolást.

Mostanában ritkán készülnek monográfiák egy-egy rendezőről. Gelencsér Gábor a magyar filmről szóló átfogó könyvek (*A Titanic zenekara, Forgatott könyvek*) írása mellett erre is vállalkozik (korábban Gothár Péterről írt). A Jeles-monográfia Balassa Péter emlékének szentelt, kitűnő könyv.

Bárdos Judit

Élet és irodalom, 2017. március 10. 20. o.